

(*Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, XVI [1993], s. 96-107) başlıklı makaleleri zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “dşr” md.; *Li-sânü'l-‘Arab*, “skır” md.; Taberî, *Câmi‘u'l-beyân*, XXIX, 99; Mâtürîdî, *Te‘vilâtü'l-Kur‘ân*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 842; Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, Beyrut 1410/1990, s. 375-376; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 188; Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXX, 190; Kurtubî, *el-Câmi‘*, XIX, 59-60; Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, Beyrut 1410/1990, IV, 349; Muhammed et-Trablusî, *el-Keşfü'l-ilâhî ‘an şeddi‘z-za‘f ve'l-mevzû‘ ve'l-vâhî* (nşr. M. Mahmûd Ahmed Bekkâr), Mekke 1408, II, 725.

M. KÂMİL YAŞAROĞLU

MÜDEBBEC

(المدبج)

Yaşları

veya aynı hocalardan hadis almaları dolayısıyla akran olan râvilerin birbirinden hadis rivayet etmesi anlamında bir terim.

Arapça'ya Farsça'dan geçen **dîbâc** kelimesinden türetilen **müdebbec** sözlükte “ipekle süslenmiş şey” anlamına gelir. Kelime çirkin yüzlü adam, bir tür çirkin su kuşu için de kullanılmaktadır. Hadis terimi olarak akran sayılan kişilerden sadece birinin diğerinden rivayette bulunmasına “rivâyetü'l-akrân”, karşılıklı olarak rivayette bulunmalarına müdebbec denmekte, bu olaya da **tedbîc** adı verilmektedir. Hâkim en-Nisâbü'rî ile İbnü's-Salâh eş-Şehre-zûrî müdebbec için akran olmayı şart koşarken Dârekutnî ve Zeynüddin el-İrâkî gibi muhaddisler, iki râvinin birbirinden rivayette bulunmasına da aynı ismin verilebileceğini söylemişlerdir. Bu durumdaki râvilerden birinin yaşça küçük, diğerinin büyük olması halinde buna da “rivâyetü'l-ekâbir anî'l-asâgîr” denir. Müdebbec olumlu anlam verip iki akranın birbirinden rivayetini âf isnad kabul edenler yanında olumsuz anlam yükleyerek nâzil isnad sayanlar da vardır. Süyûtî buna olumlu bakan âlimlerden biridir (*Tedribü'r-râvî*, II, 248). Zeynüddin el-İrâkî, bu terimin ilk defa Dârekutnî tarafından **dîbâcetan** (yüzün iki tarafı, yanaklar) kelimesine benzetilerek türetildiğini söylemekte, böylece iki akranın yüzün iki yanağına benzetildiği anlaşılmaktadır. İbn Hacer de bu yorumu benimsemektedir (*Nüzhetü'n-nazar*, s. 58).

Müdebbecin örnekleri sahâbeden Hz. Âişe ile Ebû Hüreyre'nin, tâbiinden Zührî ile Ömer b. Abdülazîz'in, tebeu't-tâbiinden

İmam Mâlik ile Evzâî'nin ve sonraki tabakadan Ahmed b. Hanbel ile Ali b. Medîni'nin birbirinden yaptıkları rivayetlerde görülmektedir. Hâkim en-Nisâbü'rî karşılıklı olarak birbirinden rivayette bulunanlara sahâbeden başlayarak altıncı tabakaya kadar örnekler vermekte, ardından karşılıklı olmaksızın biri diğerinden rivayette bulunan rivâyetü'l-akrân türünün örneklerini zikretmektedir (*Ma‘rifetü ‘ulûmi'l-ḥadîs*, s. 215-220). Bir hadisin isnadında ikiden fazla, hatta bazan altı akranın bir araya geldiği rivayetler tesbit edilmiştir. Haṭîb el-Bağdâdî, altı tâbiinin bir isnadda bir araya geldiği bir hadisin çeşitli rivayetlerini derleyip onların sıhhat durumunu müstakil bir risâlede incelemiştir (Mahmûd et-Tahhân, s. 200). Üç veya dört râvinin bir araya geldiğini gösteren örnekler daha fazladır (Şemseddin es-Sehâvî, IV, 170-171). Akran rivayetlerinin bilinmesi sayesinde senede yanlışlıkla râvi ilâve edilmesi veya atıf harfi olan “vav” yerine “an” edatının yazılması gibi hatalar tesbit edilebilmektedir.

Müdebbec rivayetleri derleyen eserler kaleme alınmıştır. Dârekutnî *el-Müdebbec* adlı kitabında, karşılıklı olarak birbirinden rivayet eden ve tek taraflı olarak biri diğerinden hadis öğrenen akraların rivayetlerini bir araya getirmiştir. İbn Hacer el-Askalânî bu konuda iki kitap yazmıştır. *et-Ta‘ric ‘ale't-tedbic* de Dârekutnî'nin adı geçen eseriyle Ebû'ş-Şeyh ve İbnü'l-Ahrem'in akran rivayetlerine dair kitaplarını özetlemiştir, ayrıca *el-Efnân fî rivâyeti'l-akrânî* (*el-Muḥarrec mine'l-müdebbec*) kaleme almıştır (a.g.e., IV, 169).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-‘Arab, “dbc” md.; *Kâmus Tercümesi*, I, 741; Hâkim en-Nisâbü'rî, *Ma‘rifetü ‘ulûmi'l-ḥadîs* (nşr. Seyyid Muazzam Hüseyin), Haydarâbâd 1935 → Medine - Beyrut 1398/1977, s. 215-220; İbnü's-Salâh, *Muḥaddime*, Beyrut 1398/1978, s. 154-155; İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-nazar fî tavzihi Nuḥbeti'l-fiker* (nşr. Nûreddin İtr), Dimaşk 1413/1992, s. 58, 115-117; Şemseddin es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs* (nşr. Ali Hüseyin Ali), Beyrut 1412/1992, IV, 168-171; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif), Kahire 1385/1966, II, 246-248; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ‘işü'l-ḥaşiş*, Beyrut 1370/1951, s. 197; Talât Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, Ankara 1980, s. 246-249; Mahmûd et-Tahhân, *el-Ḥâfiż el-Ḥaṭîb el-Bağdâdî ve eşeruhü fî ‘ulûmi'l-ḥadîs*, Beyrut 1401/1981, s. 200-202.

SALAHATTİN POLAT

MÜDEBBER

(bk. TEDBİR).

MÜDECCENLER

(المدجنون)

İspanyollar tarafından geri alınan Endülüs şehirlerinde bir süre daha yaşayan müslümanlar.

Sözlükte “bir mekâna yerleşip kalmak, alışmak, uyum sağlamak” anlamına gelen **deccn** kökünden türeyen **müdeccen** kelimesi “bulunduğu mekâna yerleşip kalmış, oraya uyum sağlamış” mânasında olup XV. yüzyıldan itibaren İspanyollar'ın geri aldığı Endülüs şehirlerinde antlaşmalar çerçevesinde hıristiyan hâkimiyeti altında yaşamaya devam eden müslümanlar için kullanılmış bir tabirdir. Bazı Arapça kaynaklarla Osmanlı arşiv belgelerinde **müdeccel** şeklinde görülür, kelime **mudejar** biçiminde İspanyolca'ya da girmiştir.

İlk müdeccenler, 1085'te Kastilya Kralığı'nın istilâ ettiği Tuleytula'da (Toledo) ortaya çıkmış ve 1086'dan itibaren antlaşma şartlarının ihlâl edilmesiyle bir süre sonra yok olmuştur. Bu tarihten önce Galicia, Asturias, Leon ve Eski Kastilya'da bazı küçük müslüman topluluklarına rastlınırsa da bunların sayısı son derece azdır ve statüleri pek belli değildir. İşbiliye (Sevilla), Kurtuba (Cordoba), Ceyyân (Jaen), Mirtüle (Mertola), Faro ve Ayamonte'nin kasaba ve köylerinde kalabalık bir müdeccen nüfusun mevcut olduğu ve istilânın üzerinden belli bir süre geçtikten sonra bunların bir kısmının şehir merkezlerine döndüğü bilinmektedir. 1264 yılındaki Endülüs (Andalucia) ve Mürsiye (Murcia) bölgeleri isyanlarını bastıran Kastilya Kralı X. Alfonso isyancı müdeccenlerin bir kısmını sürgüne gönderdi ve yerlerine yeni hıristiyan toplulukları iskân etti; ardından geri kalanlar için tekrar ayaklanmalarını önlemek amacıyla şehir dışında özel mahalleler kurdu. O dönemde Portekiz sınırları içinde de az sayıda müdeccen cemaati mevcuttu.

1099-1170 yılları arasında Veşka (Huesca), Tarasüne (Tarazona), Sarakusta (Zaragoza), Tutile (Tudela), Kal'atüeyyüb (Calatayud), Derüka (Daroca), Alcaniz ve Teruel'i ele geçiren Aragon Krallığı, Kastilya'ya nisbetle daha fazla müdeccen nüfusa sahip bulunmaktaydı, bunlar da genelde şehir merkezlerinin dışına çıkarılmıştı. XIII. yüzyılda sayıları 100.000'i bulan müdeccenler 1365'te Aragon'un 230.000 dolayındaki toplam nüfusunun yaklaşık % 30'unu oluşturuyordu. Katalonya sınırları içinde özellikle Lâride (Lérida) ve Turtüşe (Tortosa) civarın-

MÜDECCENLER

da birkaç bin müdeccen mevcuttu. Berşelüne'de (Barselona) aralarında kölelerin, tâcirlerin ve müdeccenlerin bulunduğu bir müslüman cemaat yaşıyordu. Buradaki müdeccenler de şehir merkezinden çıkarılmış, yerlerine başka bölgelerden getirilen hıristiyanlar yerleştirilmişti. 1230'da işgal edilen Balear adalarından Mayurka'daki müslümanların büyük bölümü kaçmış ya da sürülmüş olduğundan geride yalnızca 20.000 kadar müdeccen kalmıştı. Minorka ise savaşarak alınmıştı, dolayısıyla müslüman halkının tamamı köle statüsüne geçirildiğinden adada müdeccen nüfus hiç oluşmamıştı. 1232-1245 yıllarında sürdürülen bir Haçlı seferi neticesinde istilâ edilen Belensiye (Valencia) ve çevresi yalnız Aragon'da değil bütün İspanya'da en fazla müdeccenin yaşadığı bölgeydi. İstilânın ardından müslümanların kendilerinden birkaç kat fazla olduğunu gören Kral Jaime bölgeye 35.000 hıristiyan yerleştirmiş ve buradaki hâkimiyetlerinin kökleşmesi için 100.000 hıristiyan daha getirmeyi planlamışsa da bu rakama ulaşamamıştır. İşgalden sonra merkezdeki müdeccenler şehir dışına çıkarılmış, bunların büyük bölümü ya Nasrîler'in topraklarına veya Kuzey Afrika'ya göç etmiştir. Çiftçiler ise hıristiyanların mülkiyetine geçen topraklarda tarım işçisi haline gelmiştir. Zaman zaman çıkan isyanların yine müslüman göçleriyle sonuçlanmasına rağmen Katalon metropoliteni tarafından papalık makamına gönderilen 1337 yılına ait bir raporda Belensiye müdeccenlerinin 50.000 savaşçı çıkaracak güçte olduğundan söz edilmekteydi. Aynı raporda mescidlerin kiliselerden daha fazla olduğu ve müdeccenlerin nüfusun yarısını oluşturduğu da belirtilmekteydi. Bu durum, sürgünlere ve göçlere rağmen müdeccenlerin önemli bir kısmının bölgede kaldığını göstermektedir. Fakat aynı yüzyılda gerek veba salgını gerekse şartların kötüleşmesi sebebiyle sayılarında ciddi bir azalma meydana geldi; XV. yüzyılın ortalarında ise oranları üçte bire düştü. Müslümanların tamamen sürüldüğü XVII. yüzyılın başlarında Belensiye bölgesinde 65.000 hıristiyan hânesine karşılık 31.000 müdeccen hânesinin bulunduğu kaydedilmektedir.

Kastilya sınırları içindeki müdeccenler, âlimlerin istilâlar sırasında müslüman hâkimiyetindeki topraklara göçmeleri sebebiyle bilim ve kültür alanında herhangi bir hamle gerçekleştiremediler ve buna paralel olarak sarayda da pek etkili olmadılar. Zamanla kendi dillerini muhafaza etmekte çektikleri sıkıntılar, dinî eserleri Arap

harfleriyle İspanyolca yazma zorunluluğunu ve "aljamiado" denilen literatürü ortaya çıkardı (bk. ALJAMIA). Aragon'da da benzer bir durum söz konusuydu. Yalnız Belensiye'de müdeccenlerle birlikte müsta'rib hıristiyanlar ve yahudiler arasında Arapça yaşamaya devam etti. Derebeyiler ve kontlarla antlaşmalar yapılarak okullarda Arapça öğretimi sürdürülmüştü. Mescidlerin açık ve şer'î hukukun yürürlükte olması da Arapça'nın devamlılığını sağlamaktaydı.

Müdeccenler genelde getto benzeri mahallelerde yahut müstakil köylerde oturuyorlardı. Müdeccen cemaatleri, kendilerini devlet nezdinde temsil eden ve Kastilya metinlerinde "alcaldes" (el-kādî) adıyla geçen liderlere sahiptiler. Müslümanların kendi aralarındaki davalara bakmak da onların göreviydi. Hıristiyanlarla olan davalara ise yalnız hıristiyan hâkimler bakmaktaydı. Ceza takdirinde temel ilke hıristiyanın müslümandan daha değerli olduğu idi. Bu sebeple suç aynı olsa da cezaî müeyyide değişiyordu. Öte yandan hıristiyanlar üzerinde başka dinlerden birinin yönetici olamayacağı kanunlarda yer aldığından müdeccenler yönetiminde görev alma imkânından mahrumdular. İslâmiyet hak din sayılmamakla beraber genelde yahudilere tanınan haklar müslümanlara da tanınmıştı; ancak ibadetlerini yerine getirme hususunda tamamen özgür değillerdi. Hıristiyanlara ait şehir ve kasabalarda bir mescide sahip olmaları, yüksek sesle ezan okumaları ve açıkta kurban kesmeleri mümkün değildi. Şehir merkezlerinden çıkarılıp değişik yerlere göçmeye zorlanmaları da cuma namazının edasını zorlaştırıyordu. İslâm dinini yaymaya çalışmak ise kesinlikle yasaktı; bu dini seçen hıristiyanın dahi cezası ölümdü.

İspanya'nın müslümanlardan geri alınmasını amaçlayan "reconquista" hareketinin XI. yüzyıl ortalarından itibaren Haçlı savaşları karakteri kazanmasına bağlı olarak gelişen dinî taassup sonucu, müdeccenlerin varlığı gerek İspanyol kilisesi gerekse papalık nezdinde rahatsız edici bir durumdu. XIII. yüzyıldan itibaren bazan bizzat papalar, bazan da konsiller tarafından Kastilya ve Aragon krallarına, hâkimiyetleri altındaki müslümanların hâlâ kendi dinlerine bağlı kalmasının dayanılmaz bir durum olduğu bildirilerek bunların ya Hıristiyanlığa döndürülmeleri ya da ülkeden sürülmeleri istendi. Ancak, bunu yapmadıkları takdirde aforoz edileceklerinin bildirilmesine rağmen hıristiyan yöneticileri önceleri yarımadadaki mevcut İslâm

hâkimiyetinin oluşturduğu tehdidi, sonra da müdeccenlerin ekonomik hayat açısından taşıdıkları önemi dikkate alarak bu isteği yerine getirmeye pek yanaşmadılar ve bu politikayı müslümanlara nispetle daha korumasız durumda bulunan yahudilere karşı uygulamaya koydular. Müdeccenler ise yoğun bir misyonerlik faaliyetine hedef tutulmuştu. Papa VII. Gregorius, XI. yüzyılın sonlarında Endülüs topraklarına misyoner rahipler göndermiş, papa II. Urbanus da Tuleytula başpiskoposundan müdeccenlerin hıristiyanlaştırılmasını talep etmişti. XIII. yüzyıl ortalarında X. Alfonso ikna yöntemi esas alınmak şartıyla misyonerlik faaliyetlerini destekledi. Aynı dönemde Dominikenler tarafından misyonerlik faaliyetlerinde görev alacak rahiplere Arapça öğretmek amacıyla Mürsiye'de kurslar açıldı. Bu arada zaman zaman müslüman âlimleriyle papazlar arasında dinî tartışmalar yapıldı ve bu tartışmalar, misyonerlik çalışmalarına çok fazla hizmet etmemekle birlikte hıristiyanlar arasında İslâm dininin tanınmasını sağladı. 1492'de Nasrîler'in ortadan kaldırılmasından sonra İspanya topraklarını zorla hıristiyanlaştırma politikasının yahudilerin ardından müslümanlar üzerinde de uygulanmasına başlandı.

İspanya'da müslümanların hıristiyanlaştırılması bir süreç dahilinde gerçekleştirildi ve öncelikle Gırnata müdeccenleri hedef alındı. Bu öncelikte, Kraliçe İzabella'nın Gırnata'ya Romalılar dönemindeki dinî önemini yeniden kazandırma arzusu yanında müslüman nüfusun önemli bir bölümünün bu şehirde bulunmasının da payı vardır. Siyasî otoriteye göre şehirdeki yoğun müdeccen varlığı potansiyel bir tehdit kaynağıydı; ayrıca İspanyol kilisesi ülkede dinî birliğin sağlanması için yöneticilere devamlı surette baskı yapıyordu. İlk çalışmalar piskopos Hernando de Talavera tarafından başlatıldı. Talavera iknaya dayalı bir yöntemle işsizlere iş bulma, hastaları ziyaret etme, yoksulları giydirme gibi jestlerle birtakım müdecceni Hıristiyanlığa kazandırdıysa da asıl süreci hızlandıran, 1499'da Talavera'nın yerine tayin edilen Tuleytula piskoposu F. Jimenez (Jimenez) de Cisneros oldu. Cisneros, önce çeşitli vaadlerle halkın önde gelen bazı liderlerini Hıristiyanlığa çekmeye çalıştı, ancak pek başarılı olamadı. Bunun üzerine zor kullanma yolunu seçti ve müslümanların dinî bilgilere ulaşamamaları için bütün kitapları toplatarak şehir meydanında yakardı. Gırnata teslim edilirken yapılan antlaşmadaki müslümanların canla-

rına, mallarına, dinlerine ve dillerine dokunulmayacağı, örf ve âdetlerini koruyacakları şeklindeki taahhütlere aykırı olarak her yola başvurdu ve camilerin tamamını kiliseye çevirirken ibadetin engellenmesi için halka yıkanma yasağı dahi getirdi. Fakat onun bu tutumu beklediği sonucu vermediği gibi çeşitli isyanlara yol açtı. 1499'da Gırnata'nın Beyyâzîn (Albaicín) semtinde, 1500'de Büşürât (Alpujarras) ve 1501'de Ronda ve Bermeja'da ayaklanmalar başladı. Kral II. Fernando (Ferdinand) ve Kraliçe İzabella, kanlı bir şekilde bastırılan bu isyanları Gırnata antlaşmasını tamamıyla geçersiz saymaya fırsat bildiler ve antlaşmayı çiğnedikleri iddiasıyla müddecenlerden ya vaftiz olmalarını ya da ülkeyi terketmelerini istediler. Halkın çok azı sürgünü göze alabildi ve asil çoğunluk vaftize boyun eğmek zorunda kaldı. Toplu vaftizlerin ardından yeni hıristiyanların tesis altında kalmasını önlemek amacıyla başka şehirlerden gelen müslümanların Gırnata'ya girişi yasaklandı. 1502'de Kastilya ve León topraklarında yaşayan müddecenlere hemen ülkeyi terketmeleri, aksi takdirde Hıristiyanlığa girmiş sayılacakları bildirildi. Kral II. Fernando, bu kararı daha sonra Kastilya Krallığı'na bağladığı Neberre'de de (Navarra) uyguladı (1512). Kastilya ve León müddecenlerinin büyük çoğunluğu vaftiz olurken Neberre'dekilerin bir bölümü buldukları toprakların Fransa'ya yakınlığından yararlanarak bu ülkeye göç etti; göçemeyenler ise diğerleriyle aynı kaderi paylaştı (bk. MORİSKOLAR).

Hıristiyanlaştırma politikası çerçevesinde bu gelişmeler yaşanırken Gırnata müddecenleri Memlükler ve Osmanlılar'dan yardım istediler. Memlük Sultanı Kayıtbay, müslümanlara yapılan baskılardan vazgeçilmezse kendisinin de hâkimiyeti altında bulunan hıristiyanlara benzer şekilde davranacağını ilân etti; fakat İspanya'dan gelen elçinin girişimleri sonucu bu kararı uygulamaya koymadı. Osmanlı Padişahı II. Bayezid ise bir taraftan müslümanlara uygulanan baskılara son verilmesini sağlamak amacıyla papalık nezdinde teşebbüste bulunurken bir taraftan da Kemal Reis'i bir donanmayla Akdeniz'e gönderdi (1505). Kemal Reis bu sefer sırasında Mâleka ve Balear adalarını vurdu; bu arada bir kısım müddeceni Kuzey Afrika'ya ve İstanbul'a taşıdı.

Gırnata, Kastilya ve Neberre'de takip edilen sert politikanın aksine Aragon, Belensiye ve Berşelüne'deki müddecenleri hıristiyanlaştırmak için uzun süre yalnızca

misyonerlerden faydalanıldı. Bunda, söz konusu bölgelerdeki yönetici sınıfın arazilerinin ucuz ve nitelikli iş gücünün ana kaynağını teşkil eden müddecenler tarafından işletilmesinin önemli rolü vardır. Çünkü onlar ziraat alanında Endülüs medeniyetinden miras kalan bir birikime sahiptiler. Turtüşe Asiller Meclisi 1495'te, Berşelüne Asiller Meclisi 1503'te ve Münteşûn (Monzon) Asiller Meclisi 1510'da Kral Ferdinand'dan bölgelerindeki müddecenlerin kendi istekleriyle vaftiz olabileceklerini, bunun dışında kesinlikle din değiştirmeye veya sürgüne zorlanamayacaklarını ifade eden taahhütler almayı başarmışlardı. Ancak 1520'de Belensiye bölgesinde toprak ağalarına karşı çoğunluğu dindar köylülerden oluşan halkın başlattığı Germanía isyanı asilzadeler kadar müddecenleri de hedef aldı. Rahiplerin harekete geçirdiği kitleler Şâtibe (Játiva), Polop, Uriyûle (Orihuela), Albayda, Oliva ve Olevagra'da müddecenleri zorla vaftiz ettirdiler ve camilerini kiliseye çevirdiler. 1522'de isyan bastırılınca müddecenler kadar onları koruyan efendilerin de baskı altında gerçekleştirilen vaftizlerin geçerli sayılmaması gerektiğini dile getirdiler. Fakat I. Karlos (Şarlken), konuyu incelemek üzere Madrid'de kurduğu komisyonun görüşleri doğrultusunda 4 Nisan 1525'te çıkardığı bir fermanla baskı ve şiddet altında gerçekleştirilmiş de olsa müddecenlere uygulanan vaftizin geçersiz sayılmayacağını ilân etti. Arkasından da üst üste çıkardığı fermanlarla Papa VII. Clement'in tavsiyeleri doğrultusunda Aragon, Belensiye ve Katalonya bölgelerinde yalnız köle statüsündeki müslümanların bırakılacağını, müddecenlerin ancak Hıristiyanlığa girdikleri takdirde yerlerinde kalabileceklerini, aksi halde İspanya dışına sürüleceklerini bildirdi. Müddecenlerin sürülmesinin ya da din değiştirerek şeklen de olsa hıristiyanlarla eşit hale gelmelerinin ekonomik açıdan kendilerine vereceği büyük zararın endişesini taşıyan asilzadeler, fermanlardaki hükümlerin askıya alınması için yoğun çaba harcadılarsa da bir başarı elde edemediler. Söz konusu kararlar özellikle Belensiye bölgesinde yer yer ayaklanmalara sebep oldu; ancak bunlar da sonucu değiştirmede ve ayaklanmaların bastırılmasının ardından müddecenlerin malları yağmalandı, cami ve mescidleri tahrip edildi, kitapları yakıldı ve toplu şekilde vaftizleri sağlandı. Böylece en sona bırakılan Aragon, Katalonya ve Belensiye bölgelerindeki müddecenlerin de vaftiz edilmesiyle İspanya'da bütün vatandaşların hıristiyanlaştırılması süreci ta-

mamlanmış, geri kalan müddecenlerin tamamı Moriskolar'a dönüşmüş oldu (müddecen dil ve edebiyatı, sanatı için bk. ALJAMİA; ALKAZAR; ENDÜLÜS [Sanat]).

BİBLİYOGRAFYA :

M. Fernández y Gonzáles, *Estado social y político de los mudéjares de Castilla*, Madrid 1866; C. López Martínez, *Mudéjares y moriscos sevillanos*, Sevilla 1935; I. de las Cagigas, *Los Mudéjares*, Madrid 1948-49, I-II; J. Torres Fontes, *La reconquista de Murcia en 1266 por Jaime I de Aragón*, Murcia 1965; M. Abdullah İnân, *Nihâyetü'l-Endelüs*, Kahire 1966; M. A. Ladero Quesada, *Los mudéjares de Castilla en tiempos de Isabel I*, Valladolid 1969; a.mlf., *Granada, Historia de un país islámico (1232-1571)*, Madrid 1969; J. Boswell, *The Royal Treasure Muslim Communities under the Crown of Aragon in the Fourteenth Century*, New Haven 1977; M. González Jiménez, "Orígenes de la Andalucía cristiana", *Historia de Andalucía* (ed. A. Domínguez Ortiz), Madrid 1980-81, II, 250-253; Anwar G. Chejne, *Islam and the West: The Moriscos*, Albany 1983; Nebil Abdülhay Rivdân, *Cühüdül-'Osmâniyyin li-inkâzi'l-Endelüs ve istirdâdihî*, Mekke 1408/1988; *Muslims under Latin Rule* (ed. J. M. Powell), New Jersey 1990; Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, Ankara 1994-97, I-III; a.mlf., "Endülüs Müslümanlarına Osmanlı Yardımı", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, IX, 393-408; a.mlf., "İspanya Krallığı'nın Endülüs Müslümanlarını Hıristiyanlaştırma Politikası", *ACÜFD*, XXXV (1996), s. 243-284; Lütfi Şeyban, *Reconquista: Endülüste Müslüman-Hristiyan İlişkileri*, İstanbul 2003; Mark D. Meyerson, "The War Against Islam and Muslims at Home: The Mudejar Predicament in the Kingdom of Valencia During the Reign of Fernando, el-Católico", *Sharq al-Andalus*, sy. 3, Alicante 1986, s. 103-113; P. S. van Koningsveld – G. A. Wieggers, "The Islamic Statute of the Mudejars in the Light of a New Source", *al-Qantara*, XVII/1, Madrid 1996, s. 19-58; P. Chalmeta, "Mudéjar", *EP* (İng.), VII, 286-289.

MEHMET ÖZDEMİR

MÜDELLES

(bk. TEDLİS).

MÜDERRİS

(المدرّيس)

Medresede ders veren yüksek rütbeli hoca.

Sözlükte "okumak, anlamak, bir metni öğrenmek için tekrar etmek" anlamındaki ders kökünün "tef'il" kalıbından türeyen müderris kelimesi, medreselerin ortaya çıktığı IV. (X.) yüzyıldan itibaren görülmeye birlikte (İbn Asâkir, VII, 220; Zehebî, XIV, 79-80; XVII, 235) V. (XI.) yüzyılda Selçuklu Veziri Nizâmülmülk'ün Nizâmiye